

10.

**Téma-réma tagolás és a fordítás kérdése
szövegtani nézőpontból**

MURVAI OLGA

1. A magyar szövegtani szakirodalomban a Daneš-féle funkcionális mondatperspektíva alapján az aktuális mondattagolásról szólva mondaton belüli téma-réma megosztásról beszélünk, ami másként fogalmazva azt jelenti, hogy a topik és a komment egymást követő mondatok sorára alkalmazva dominálja a mondatok egymáshoz való viszonyának a leírását. Az utóbbi években több olyan vélemény született, amely szerint a mondatnyi topik-komment problémája átgondolásra szorul. Sokféleképpen érvelnek. A generatív alapú mondatleírási elméletben a topik-komment kommunikációs tényezőkre alapul, és a mondatnyi keret szűknek tűnik ezeknek a megítélésére, értékelésére (É. Kiss 1992, 1998). A kognitív nyelvészet azt hangsúlyozza, hogy amennyiben a kiemelkedő szerepű szövegelemek fontosságának nyilvántartása alapvetően fontos a szöveglétrehozás és a szöveg megértés folyamatában, annyiban indokolt, hogy a kiemelkedő szövegelemek a figyelem középpontjába, a **szövegfókuszba** kerüljenek. Ugyanitt jelenik meg a **szövegtopik** fogalom is. Hadd jegyezzük meg mindjárt azt is, hogy a szövegfókusz meghatározása nem egyértelmű a különböző szerzőknél, pontosabban a fókusz fogalom maga vitatott. Van, aki azt állítja, hogy a fókusz új információként értelmezhető, és vannak, akik szerint a fókusz a legkiemelkedőbb információ a befogadó elméjében, vagyis az az információ, amely a leghozzáférhetőbb egy adott időpontban egy adott szöveghelyen (Rickheit—Habel 1995). A szövegfókusz és a szövegtopik más-más szempontból közelíti meg a szöveg kiemelkedő elemeit. Ha a szövegfókusz = legkönnyebben hozzáférhető, legkiemelkedőbb információ, akkor elsősorban a beszélő (írott szövegben az olvasó) figyelmének irányulása/irányítása alapján történik az értelmezés. Amennyiben pedig a szövegtopik fogalmával óhajtjuk interpretálni a szöveg legkiemelkedőbb elemeit, akkor a szöveg (vagy szövegrész) aktuális témájának van magyarázó szerepe. Van olyan szövegtanos is, aki a szövegfókuszt **diszkurzusfókusz**ként emlegetik. Ezek közül kiválasztottam Sanford és Garrod (1981, 1995) elméletét, mert a legtetszetősebb, egyben legkézenfekvőbb (és talán a leghasználhatóbb) megközelítési modellt sugallja. Elméletük lényege az, hogy kétféle fókuszt különítenek el, az **explicit** és az **implicit fókuszt**. Az explicit valamilyen entitásra összpontosít a szövegben, az implicit pedig az entitást jellemző forogatókönyvre, a háttértudásra.

Hasznosítható-e az implicit és az explicit fókusz szétválasztása a fordításban? Erre a kérdésre keressük a választ kísérleti jellegű elemzésünkben.

2. Szövegválasztás

Az összevetésre szánt szöveg egy 1569-ből keltezett misszilis levél (Anton—Murvai 2000). Eredeti kézirat. Témája: esküvői meghívó. Kultúrtörténeti tény, hogy középkori nyelvünk latinosan iskolázott nyelv. Bizonyos műfajok, köztük a levél is kötelező latin forma-mondatokat, latin fordulatokat, kifejezéseket tartalmazott, és egyéb grammatikai vonatkozásban, például a szórendben is a latin mintát követte. Ezért kézenfekvőnek tűnt a latin elemekkel teletűzdelt magyar szöveget középkori latinra fordítani. Az összehasonlítás lehetősége végett egy neolatin nyelvre, románra is átvittük a szöveget. Íme a levél az eredeti betűírással:

Prudentes et Circumspecti Viri, D[omi]nj ac Vicini et m[ih]I honorandi./ Post servit` Commendatione[m] etc.

M`ertt hogi az Vristennek akarattibol attam az en Leaniomatth/ Banff` frusinnat az vitezleó Kendi Sandornak hazas tarswl,/ hattwk az Menniegzőnek Napiat Kereszteleó Zent Janos Nap/ eleótt valo keddet Iklodon. Azert kerem k[egyelme]teket m`ntth/ Bizott vraitat, hogi k[egyelme]tek az meg mondott Napon és helien/ legien Jelen velem, M`nd az k[egyelme]tek hazas tarsaiwal Egietembe,/ hogi az k[egyelme]tek Jelen letewel tisztelkedhessem enis töb vrait es /attiamfiai kózótt, melliett zolgalhassak meg k[egyelmetek]nek Jóvendőbeóbe./ Az Vristen tarzia meg k[egyelmete]kett es eltesse sok eztendeiegh./ Kóltt Iklodon pwnkóst nap vtan valo zeredan 1569/ Boinichit Katha azzon` Nehai Erdeli Lenartne etc.//

<Verso> *Prudentibus et Circu[m]spectis Viris D[omi]no / Judici Caeterisq[ue] d[omi]nis Juratis/ Civibus Civi[ta]is Bistriciensis etc. D[omi]nis et Amicis honorandis.//*

3. Az elemzésben lemondunk a betűhív átírásról, és mai olvasatában értelmezzük a szöveget. Az így kapott szövegben bejelöltük a szövegmondatokat is.

Megjegyzés: A **VeA** = magyar, a **VeB** = latin, a **VeC** = román szöveget jelent.

VeA:

[K01] *Prudentes et Circumspecti Viri, Domini ac Vicini et mihi honorandi./ Post serviti Commendationem etc./*

[K02] *Miért hogy az Úristennek akaratjából adtam az én leányomat,/ Bánffy Fruzsínát az vitézlő Kendi Sándornak házas társul,/ hagytuk a mennyegzőnek napját Keresztelő Szent János Nap/ előtt való kedden Iklódon. [K03] Azért kérem kegyelmeteket, mint/ bizott uraimat, hogy kegyelmetek a megmondott napon és helyen/ legyen jelen velem mind a kegyelmetek házas társaival egyetembe/, hogy a kegyelmetek jelenlétével tisztelkedhessem és is több uraim*

és/ atyámfiai között, melyet szolgálhassak meg kegyelmeteknek jövendőbe./
[K04] Az Úristen tartsa meg kegyelmeteket és éltesse sok esztendeig./ [K05]
Költ Iklódon, pünkösöd nap után való szeredán 1569./

*Boinichit Katha asszony
néhai Erdélyi Lénártné etc.*

*Verso: Prudentibus et Circumspectis Viris Domino/ Judici Caeterisque
dominis Juratis/ Civibus Civitatis Bistriciensis etc./ Dominis et Amicis
honorandis.//*

VeB:

*Prudentes et circumspecti domini ac vicini fidedigni. Post servitorum
commendationem.*

*Quia, Deo propitio, meam filiam, Banffy Frusina, nobili viro Kendi Sandor
in matrimonium dedi, duxi nuptum celebrare Iclodii feria tertia proxima ante
festum Iohannis Baptistae. Ideo rogo Vestras Amicitias ut dominos meos
fidedignos quod praesentes in personis unacum vestris familiis ad diem et
locum constitutum sitis, quantenus praesentia Vestrarum Dominationum
inter dominos et propinquos meos honorata sim, unde a modo in posterum
possim Dominationibus Vestris servitia praestare.*

*Quod Dominus Deus teneat Dominationes Vestras et ad multos annos
diutissime incolumes conservet.*

Datu, Iclodii feria quarta proxima post festum Pentecostes 1569.

*domina Boinichit Katha
uxor condam Erdelyi Lénárt*

*Verso: Prudentibus et circumspectis dominis iudicibus iuratisque civibus
civitatis Bistriciensis, dominis et amicis honorandis.*

VeC:

*Deoarece din voința lui Dumnezeu i-am dat-o de soție pe fiica mea Banffy
Frusina nobilului Kendi Sandor, am stabilit ca zi a nunții marțea de
dinaintea zilei Sfântului Ioan Botezătorul, la Iclod. De aceea vă rog pe
domniile voastre ca pe domnii mei de încredere, ca să fiți prezenți împreună
cu mine în numita zi și în numitul loc împreună cu familiile dumneavoastră,
ca prin prezența domniilor voastre să fiu și eu cinstită printre domnii și
rudele mele, fapt pentru care aș putea pe viitor să slujesc domniilor voastre.
Domnul Dumnezeu să vă țină și să vă trăiască în mulți ani. Dată la Iclod în
miercurea de după Rusalii 1569.*

Doamna Boinichit Katha, soția răposatului Erdeli Lenart.

Verso: Înțelepților și chibzuților domni juzi și jurați ai orașului Bistrița, domni și prieteni vrednici de cinstire.

4. A kiválasztott szöveg elemzése tulajdonképpen két lépcsős: **a)** alapul vesszük a szövegmondatok elemzését (Petőfi S. János: Korreferenciális kifejezések és korreferenciarelációk, 1998.), és **b)** ezt fogjuk megfeleltetni a fent vázolt diszkurzusfókusz/szövegfókusz vizsgálattal. Mivel a fordításokat is ugyanilyen vizsgálatnak vetjük alá, szeretnénk valamiféle választ kapni arra, hogy melyik lépésből mit profitál az átültetett szöveg.

4.1. Az egyes szövegmondatok elemzése. Szövegértelmezés a korreferenciális elemek, valamint a korreferenciarelációk elemzése alapján a fordíthatóság szempontjából.

[K01]

Prudentes et Circumspecti Viri, Domini ac Vicini et mihi honorandi. Post serviti Commendationem etc.

[K01/ & vb]:

A középkori levelezési stílusban kötelező formulaként, kötelező retorikai alakzatként szerepel ez a latin mondat, amely a levélíró “maga ajánlása”. Funkcióját tekintve a címzett/a címzettek — jelen esetben Beszterce város elöljáróinak az udvarias megszólítása. Mivel a jelzett levélkezdő formulák nagyon hosszúak voltak, nem volt kötelező végigírni a bonyolult szerkezetű latin mondatot, elég volt jelezni a folytatást: ezt vállalja magára az **etc.** Retorikai szempontból a címzett/címzettek jóindulatának elnyerését szolgálják.

A **VeB**-ben, azaz a latin fordításban módosítottunk egy keveset. A nehezebb formulát egy viszonylag lazább szerkezettel helyettesítettük.

Prudentes et circumspecti domini ac vicini fidedigni. Post servitorum commendationem.

A módosítás sem a szöveghűséget, sem a szövegbeli funkciót nem érinti, nem fűzünk hozzá több magyarázatot.

A **VeC**-ben, azaz a román szövegben lefordítottuk a latin kezdő formulát. Indokaink: a középkorban a latin nyelv használata nem volt szokásban román nyelvterületen (az egyház és a “műveltség” nyelve az ógyházi szláv volt). Így a latin kezdő formula sem kötelező retorikai mozzanat, hanem a tartalmi funkció a

lényeges (a levélíró maga ajánlása, a címzettek megszólítása). A fordításban pontosan megtartottuk a latin szórendet.

Înțelepți și chibzuiți domni și vecini demni de încredere. După oferirea serviciilor mele.

[K02]

Miért hogy az Úristen akaratjából adtam az én leányomat, Bánffy Fruzsínát az vitézlő Kendi Sándornak házas társul, hagytuk a mennyegzőnek napját Keresztelő Szent János nap előtt való kedden Iklódon.

Kommentár:

A fenti szövegmondat két mondategységből áll.

1. mondategység: *Miért hogy az Úristennek akaratjából adtam az én leányomat, Bánffy Fruzsínát az vitézlő Kendi Sándornak házas társul*, Predikatív szerkezete: (én) *adtam házas társul* — ahol a *házas társul adtam* szó szerkezetet lexikai egységként kezeljük a *férjhez ad/férjhez megy* mintájára. Az első mondategység okadó alárendelés. Okhatározói kötőszóval kezdődik: **mivelhogy**, amelynek szórendet szervező funkciója van.

A fordítások tiszteletben tartották a mondatok közti viszonyt jelző kötőszót (**quia, deoarece**) és annak mondatkezdő helyét, ezzel megőrizték a magyar mondat szórendjét is.

2. mondategység: *hagytuk a mennyegzőnek napját Keresztelő Szent János nap előtt való kedden Iklódon.*

Predikatív szerkezete: (mi) *hagytuk* főmondat, ezt egészíti az okadó/magyarító mellékmondat.

Bevezetendő indexek:

A szöveg minden információja vagy nagyon pontos, például tulajdonnév fejezi ki, vagy konkatenációval pontosítva van: *az^én^leányomat / az^vitézlő^Kendi^Sándornak*

A szövegnek magának tulajdonképpen nagyon kevés index bevezetésére van szüksége. Ahol mégis kénytelenek vagyunk bevezetni, ott a fordítások szempontját tartottuk szem előtt.

i01 = a levélíró/helyesebben a levél aláírója és a meghívást eszközöző személy azonossága, azaz ugyanazon személy kettőzött szerepe, amely pragmatikai előfeltevéssel szövegszinten tisztázható. Ennek azonban fontos információs értéke

van a fordító számára: ez lesz a grammatikai nem-fogalom jelölője. A magyarban nem jelöljük grammatikai eszközökkel a nemeket, nincsenek egyeztetési problémák (személyes névmás, birtokos névmás, mutató névmás hím-, nő- és semleges neme, jelző és névszó nembeli egyeztetése stb.)

i02 = *leányom*, (*Bánffy Fruzsina*). Itt sem az értelmezővel pontosított főnév kéri, hogy külön figyeljenek rá, hanem a nőnemű személyt jelezni kénytelen birtokos viszony kér indexálást:

VeA: (*adtam*) *az én leányomat*

VeB: *meam filiam ... (dedi)*

VeC: *i-am dat-o pe fiica mea*

i03 = *házas társul*

A magyarban a *házas társ* lexikálisan mindkét nembeli házastársat jelöli, a férjet is és a feleséget is. A legtöbb nyelvben azonban más-más lexikális egysége van a férjnek és a feleségnek. A házastárs indexális értéke itt újból a nőnem jelölése lesz.

VeA: *adtam... házas társul*

VeB: *in matrimonium dedi*

VeC: *i-am dat-o de soție*

A latin fordításban (**VeB**) “házasságba” *adtam* szerepel. De csak a lányokat volt szokás “adni a házasságba” (l. a magyar *eladó leány*, *eladó sorba cseperedő leány* kifejezéseket is.), így a nőnem implicite benne van a kifejezésben magában. A nőnemet tehát a pragmatikai előfeltevésre hagyatkozva állapítjuk meg. A román szövegben (**VeC**) a “feleségül *adtam*” lexikális szinten egyértelműsíti a beszédhelyzetet.

i04 = *vitézlő* (*Kendi Sándor*)

A MÉK. két jelentését adja meg a *vitézlő* szónak: 1) bátor (férfi/ katona) és 2) nemes címében megjelenő megkülönböztető aposztrofálás. A középkor történelmét ismerve pragmatikai előfeltevéseink segítenek abban, hogy a magyar szövegben (**VeA**) a “*vitézlő*”-t így értelmezzük: “bátor katonai magatartásért nyert *vitési* kitüntetés”, amely nemegyszer a nemesi címet is jelentette.

A (**VeB**)-ben, azaz a latinban “*nobili viro*”, vagyis “*nemes férfi*”-t szerepeltettünk, mert a “*nobili*” egymagában túl egyértelműen jelentette volna a “*nemes*”-t, az arisztokratát. Erre pedig nem volt támpontunk.

A román fordításban (**VeC**) a “*nobil*” = nemes szerepel, megint csak pragmatikai indoklás alapján: a román nemesség kevésbé volt érzékeny arra a hierar-

chikus megkülönböztetésre, amely a magyar nemességet jellemezte. A **i04**-ből így szemantikai és pragmatikai index lett.

i05 = házasság idejét/napját eldöntő rendezők/szereplők köre: ez kimondottan grammatikai index, a többes szám első személy *hagytuk* mindenkit magában foglal, aki a [**K02**]-ben név szerint is szerepel. Nem okozott fordítási gondot.

i06 = házasságkötés idejének bonyolult indexe arra kényszerített, hogy nap-tárhoz folyamodjunk a pontos dátum megállapítása végett. Keresztelő Szent János Napja június 24-én van. A levél keletkezésének évében, 1569-ben ez egy pénteki napra esett, előtte való kedd tehát június huszadika volt. Ez az információ azonban csak mellékes. **i06**-os index igazi értéke a szövegkörnyezetben magában van. Nem a lexikális értéke számít, hanem az a pragmatikai tudáskeret, amelyet indukál: a hétköznapiakat a szenteket ünneplő naphoz igazítani a katolikus vallásban szokás, tehát a szóban forgó család is minden bizonnyal katolikus lehetett. Az **i06**-os index másik tartalma kultúrtörténeti információ: a középkorban a dátum megjelölésekor a mindenki által ismert (és betartott) jeles naphoz igazodtak. (Egyébként a levél záróformulája a dátum megjelölésében ugyanezt a "technikát" ismétli: *(pünkösöd nap után való szeredán)*). A célnyelvekre való fordítás közben Keresztelő Szent János nevének vallástörténeti interpretálásán volt a hangsúly:

VeA: *Keresztelő Szent János*

VeB: *Iohannis Baptista*

VeC: *Sfîntul Ioan Botezătorul*

i07 = a házasságkötés helyszíne: *Iklod*. Miért nem egyértelmű ez az index, hiszen konkrét tulajdonnév hordozója? *Iklod* magyar helységnév ugyan, de ma Romániában van, olyan országban, ahol a helyneveket szigorúan lefordítják. A határon túli magyar helységnévszótárban három *Iklod*-ot találhatunk: kettő Erdélyben (Szolnok–Doboka és Kisküküllő megyékben), egy a Bánságban volt, azaz van. Közülük a Szolnok–Doboka megyei Nagyiklód van a legközelebb Besztercéhez, ahhoz a városhoz, amelynek előjáróit menyegzőre hívják. Miért fontos ez az információ? A fordítás szempontjából szinte csapdahelyzet állt elő: románul mindegyiket *Iclod*-nak nevezik (**VeC**). A latin szövegben a magyar elnevezéshez igazodtunk (**VeB**). Végül is a fent említett térképnézés segített beazonosítani a szövegünkben előforduló *Iklod* nevű települést.

i08 = Isten akarata a házassággal kapcsolatosan

A [**K02**]-es szövegmondat első mondategységének van egy önálló szintagmája: *az Úristennek^ akaratjából*. Invokációs értékű, retorikai funkciót vállaló

mondat-, illetve szövegegység. A szöveg (és egyúttal az első szövegmondat élén) való szerepeltetése azon túl, hogy retorikai funkciót tölt be, szinte rituális fontosságú. Ezért lehet index is az adott szövegben. Index értéke: *a házasságok az égben köttetnek*. Valószínű, hogy itt azzal is számolnunk kell, hogy az eredeti formula a **VeB**-ben szereplő *Deo propitio*, hiszen a XVI. században a katolikus egyház nyelve már latin volt, és a **VeA**-ban szereplő *az Úristennek akaratjából* a fordítás. A **VeC**-ben alkalmazkodtunk a szó szerinti hűséghez: *din voința lui Dumnezeu*.

[K03]

Azért kérem kegyelmeteket, mint bízott uraimat, hogy kegyelmetek a megmondott napon és helyen legyen jelen velem mind a kegyelmetek házas társaival egyetemben, hogy a kegyelmetek jelenlétével tisztelkedhessem én is több uraim és atyámfiái között, melyet szolgálhassak meg kegyelmeteknek jövőendőbe.

A harmadik szövegmondat négy mondategységből áll.

1. mondategység:

VeA: *Azért kérem kegyelmeteket, mint bízott uraimat*

Predikatív viszony: (én) kérem. Főmondat.

Grammatikai eszközökkel összekapcsolt szintagmák konkatenálódnak: *kegyelmeteket^bízott^uraimat*.

Új index bevezetése nem szükséges. A fordítást szó szerinti hűséggel lehetett elvégezni, a szórendet és a mondathatárokat is megtartva:

VeB: *Ideo rogo Vestras Amicitas ut dominos meos fidedignos*

VeC: *De aceea vă rog pe domniile voastre ca pe domniile mei de încredere*

2. mondategység:

VeA: *hogy kegyelmetek a megmondott napon és helyen legyenek jelen velem mind a kegyelmetek házas társaival egyetemben*

Predikatív viszony: *kegyelmetek és házas társai legyenek jelen* (halmazozott alany + összetett állítmány). Alárendelt célhatározói mellékmondat.

Grammatikai eszközökkel összekapcsolt szintagmák: *legyenek jelen^velem^kegyelmetek^házastársaival^egyetemben a^megmondott^napon^helyen*.

Új index bevezetése nem szükséges. A fordítást itt is szó szerinti hűséggel lehet elvégezni, a szórendet is megtartva. Egyetlen ütköző pont a fen-

tebb jelzett okokból a “házastárs” szó. Ezért helyette “család”-ot fordítottunk mind a latin, mind pedig a román változatban.

VeB: *quod praesentes in personis unacum vestris familiis ad diem et locum constitutum sitis,*

VeC: *ca să fiți prezenți împreună cu mine în numita zi și în numitul loc împreună cu familiile dumneavoastră*

3. mondategység:

VeA: *hogy a kegyelmetek jelenlétével tisztelkedhessem én is több uraim és atyámfiái között*

Predikatív viszony: (én) *tisztelkedhessem*. Célhatározói mellékmondat.

A névutós névszók összekapcsolása redundáns, ezért eltekintünk tőle (*uraim és atyámfiái között*).

Új index bevezetése nem szükséges. A fordításban szó szerinti hűséggel jártunk el:

VeB: *quatenus praesentia Vestrarum Dominationum inter dominos et propinquos meos honorata sim*

VeC: *ca parin prezența domniilor voastre să fiu și eu cinstită printre domnii și rudele mele*

4. mondategység:

VeA: *melyet szolgálhassak meg kegyelmeteknek jövődőbe*

Predikatív viszony: (én) *szolgálhassak*

Konkatenált grammatikai kapcsolat: *szolgálhassak^jövődőbe*

Új index bevezetése nem szükséges. A fordítás szó szerint és probléma nélkül visszaadható, a grammatikai igeidőket betartva:

VeB: *unde a modo in posterum possim Dominationibus Vestris servitia praestare.*

VeC: *fapt pentru care aș putea pe viitor să slujesc domniilor voastre.*

Az a tény, hogy új indexet nem kellett bevezetnünk, egyben azt is jelzi, hogy topik szinten nem történt változás. A [K03] udvariassági fordulatok halmaza, amelyek szövegszinten nem hordoznak új információt, a mondategységek szintjén pedig témavariánsoknak számítanak. Ezért lehetett szó szerinti fordításokat produkálni, gyakran még az eredeti szórendet is megőrizve.

[K04]

VeA: *Az Úristen tartsa meg kegyelmeteket és éltesse sok esztendeig.*

Predikatív viszony: *Úristen tartsa meg és éltesse* — halmozott igei állítmány. Új index bevezetése nem szükséges. Udvariassági záróformula. A szó szerinti fordítás a következő:

VeB: *Quod Dominus Deus teneat Dominationes Vestras et ad multos annos diutissime incolumes conservet.*

VeC: *Domnul Dumnezeu să vă țină și să vă trăiască în mulți ani.*

[K05]

Kelt Iklodon Pünkösöd nap után való szeredán 1569.

Predikatív viszony: (a levél) *kelt*. Tekintettel arra, hogy a dátumozás technikája elvárta a teljes mondatban való kifejtett idő- és térmegjelölést, külön mondategységet alkothat.

Konkatenált grammatikai kapcsolatok: *Pünkösöd^nap^után^szeredán*.

A dátum megjelölése ugyanolyan szabályok szerint történik, mint a [K02]-ben. Katolikus keresztény szokást követ. Az öröknaptárban megnéztük és behatároltuk, hogy 1569-ben a pünkösöd nap után való szerda június elsejére esett. Ez az információ akár új index is lehetne, de semmivel sem befolyásolja a fordítást.

VeB: *Datum Iclodii feria quarta proxima post festum Pentecostes 1569.*

VeC: *Data la Iclod în miercurea de după Rusalii 1569.*

5. Szövegfókusz-vizsgálat

A vizsgálatnak ezt a részét kísérleti jelleggel végezzük el. Megismételjük a korábban feltett kérdést: ha a grammatikai téma-réma tagolás helyett a szövegfókusz és szövegtopikot vizsgáljuk, ha elfogadjuk (Stanford és Garrod alapján 1981, 1995) az explicit és implicit szövegfókusz létét, jutunk-e előbbre a szövegértésben? Most nem elméleti kérdéseket szeretnénk lefolytatni (l. erről Tolcsvai Nagy 2001), hanem a fent bemutatott középkori levélszövegünknek egyetlen szövegmondatát a [K02]-t fogjuk elemezni. Miért ezt? Mert ez tartalmazza azokat az információkat (személyek, helyszín, idő, esemény), amelyért a szöveg íródott. A szövegfókusz explicit, illetve implicit karakterisztikumait többek között **tartalom**, **referenciális folyamatok** és **pszichológiai jellemzők** szerint választhatjuk szét és csoportosíthatjuk. (Meg kell jegyeznünk, hogy a fent említett kuta-

tók ezt a csoportosítást elvégezték, eredményeiket táblázatba foglalták. A magyar szakirodalomban Tolcsvai Nagy veszi át az angol szövegтаносok táblázatát Tolcsvai Nagy 2001: 130).

5.1. Mit vizsgálhatunk **tartalom** szerint a szövegfókuszban a kitüntetett [K02]-ben?

*Ha az explicit jelleget követjük, felfedezzük mindazt az előtérbe helyezett információt, amely egyénekre vonatkozik, és amely az egész szöveg szempontjából fókuszálható: az egész szövegnek ugyanaz a szereplője. Végül is a specifikus szereplőgyénítést értjük ezen. Az interpretáció közvetlenül a szöveg értelmezéséből ered. A vizsgált korpuszban ilyen az **i01**, **i03**, **i04** indexális értéke.

- A szövegfókusz implicit velejárója a háttérinformáció, amely a szituációkra és a velük kapcsolatba kerülő szereplőkre vonatkozatható — forgatókönyvszerűen. A [K02]-es korpuszban a legkézenfekvőbb a grammatikai nem implicitása, amely a fordítás kulcskérdése, és ilyen továbbá az **i05** (esemény ideje), **i06** (esemény napja), **i07** (esemény helyszíne).

5.2. Mit vizsgálhatunk a **referenciális folyamatok** szempontjából?

- A szövegfókusz explicit jellege most a névmások használatában (elsősorban a mutató névmásos kifejezésekben) érhető tetten, de ott van a tulajdonnevekben is. A [K02]-ben főleg a tulajdonnevekben kell ezt keresnünk.
- A szövegfókusz implicit jellege a referenciális folyamatokban, mindenek előtt a határozott főnévi kifejezésekben van benne. (*az^{én} leányomat, az^{vitézlő} Kendi Sándornak* stb.)

5.3. A szövegfókusz explicit és implicit pszichológiai jellemzőinek a felvázolására itt nem vállalkozom, mert az elemzett szöveg nem ad erre elég támpontot.

6. Tisztában vagyok vele, hogy a szövegfókusz vizsgálata kiegészítésre szolgál, sokkal több vektort kell figyelembe vennünk, mint itt tettük. A szakirodalom például az anafora magyarázatát is a szövegfókuszra hagyakozza. (Pause 1991). Az azonban világosan körvonalazódik, hogy a szöveg grammatikai, lexikális/szemantikai és pragmatikai elemzése alapinformációkat szolgáltat mindenfajta más irányú vizsgálódásra.

Irodalomjegyzék:

- Pause, Peter E. 1991. Anaphern im Text. In: A. von Stechow, D. Wunderlich (Hg.): *Semantik/Semantics. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung*. Berlin, New York. 548–559.
- Petőfi S. János 1998. Korreferenciális elemek és korreferenciarelációk. In: Petőfi S. J. (szerk.): *Korreferáló elemek – korreferenciarelációk. Officina Textologica 2*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. 15–31.
- Rickheit, Gert—Habel, Christopher 1955. *Focus and Coherence in Discourse Processing*. Berlin, New York.
- Sanford, Andrew J.—Garrod, Simon 1981. *Understanding written language: Explorations in comprehension beyond the sentence*. Chichester.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Forrás:

- Misszilis levél 1569-ből. In: Anton Ecaterina—Murvai Olga: *Curs practic de limbă veche și paleografie maghiară*. Editura Universității București, 2001. A dokumentum leírása: DJAN Cluj, Fond POB, seria I 1569, nr. 3236 (régí szám 39). Eredeti, magyar, aláírva, fekete viasz körpecsétés. Regesztá: Urk. II nr. 3393, 856. l.